

4.

INSTITUCIONALIZACIJA KAJKAVSKE I DECENTRALIZACIJA HRVATSKE KULTURE

Nakon ilirskog pokreta, tijekom kojeg je među trima do tada regionalno rasprostranjenim i književno funkcionalnim hrvatskim jezicima, čakavštinom, kajkavštinom i štokavštinom, za osnovicu zajedničkog, nacionalnog jezika tada nastajuće moderne hrvatske nacije odabrana štokavština, preostala dva, kao i određeni dijalekti trećega, postupno su izbacivani iz javne uporabe. No, unatoč različitim marginalizacijskim nastojanjima, koja traju od sredine 19. stoljeća do suvremenosti, do nestanka nestandardnih hrvatskih jezika iz javne sfere u potpunosti nikada nije došlo. Osim različitim oblicima folklorne umjetnosti, najveće zasluge za to pripadaju književnosti. Dok su kontinuitet kajkavske književnosti u drugoj polovici 19. stoljeća održavali tek rijetki autori (I. Kristijanović, A. Šenoa), do potpunog povratka kajkavštine na književnu scenu došlo je tijekom prve polovice 20. stoljeća (A. G. Matoš, F. Galović, D. Domjanić, M. Krleža, I. G. Kovačić). No, produkcijska i estetska *kriza* koja se dogodila nakon njihova odlaska s književne scene u prvim desetljećima druge polovice 20. stoljeća svjedoči kako to “zlatno doba” (D. Brozović) kajkavske književnosti ipak nije bilo dovoljan jamac za nastavak kvalitativnog kontinuiteta književne kajkaviane. Drugim riječima, prvi “rascvat” (I. Frangeš) kajkavske književnosti koji je 1900. (simbolički) započeo s Matošem, a završio sredinom stoljeća s Kovačićevim *Ognjima i rožama* (1945) i konačnim izdanjem Krležinih *Balada Petrice Kerempuha* (1946), bio je prije svega individualne prirode, odnosno temeljio se na jakim književnim individualitetima, pa je i nestao kada su

nestali i ti stvaratelji. Ovakvim zaključkom ne želimo osporiti zasluge tih književnika za razvoj poslijeratne kajkavske književnosti, jer da nije bilo njih zasigurno se kajkavski književnici poslijeratnog razdoblja ne bi imali na koga osloniti i od koga crpiti poticaje za svoj rad, no osim vlastitim uzorom ti književnici nisu na druge načine uspjeli utjecati na kontinuitet kajkavske književnosti. Drugim riječima, osim dokazivanja ravnopravnosti kajkavske književnosti u kontekstu nacionalne, prvi procvat kajkavske književnosti nije stvorio *infrastrukturne* preduvjete za nastavak kvalitativnog kontinuiteta kajkavske književnosti. No, za razliku od tog prvog, drugi procvat kajkavske književnosti, koji se dogodio početkom 1970-ih i o kojem smo najviše i govorili u ovom radu, manje se temeljio na jakim ličnostima, a više na *infrastrukturnim* preduvjetima, odnosno na konstituiranju institucionalnog i medijskog prostora za kajkavsku književnost.

Veliku novost u odnosu na prvi procvat predstavlja, prije svega, pokretanje prvog medija specijaliziranog za kajkavsku književnost i kulturu – časopisa *Kaj*. Među prvima je na važnost *Kaja* za oživljavanje poslijeratne kajkavske književnosti još 1975. upozorio Mladen Kuzmanović, ustvrdivši da “Tek pokretanjem časopisa ‘Kaj’, koji se javlja 1968... kajkavska književnost dobiva prvi put vlastito glasilo koje s frekvencijom od prosječno deset brojeva godišnje bilježi i kroniku suvremene literature i dosta sustavno, uz opsežne komentare i rječnike, revitalizira najznačajnija djela starije kajkavske književnosti”.⁴⁴² Ubrzo nakon *Kaja* pokrenuti su još neki periodici u kojima kajkavska književnost i kultura pronalaze svoje mjesto, kao što su *Kajkavski kalendar/kolendar* (1969-1971) i *Hrvatsko zagorje* (1969-1971), no za razliku od *Kaja* bili su vrlo kratkog vijeka pa nisu uspjeli realizirati sve svoje namjere. Osim spomenutih časopisa u kojima kajkavska književnost i kultura pronalaze svoje mjesto, krajem 1960-ih osnovane su i specijalizirane udruge, i to diljem sjeverozapadne Hrvatske:

---

⁴⁴² Kuzmanović, Mladen: *Nasljednici i istraživači*. Str. 59.

Kulturno-prosvjetno društvo “Zrinski” u Čakovcu, Društvo pisaca “Gajeva Danica” u Krapini, Kulturno-prosvjetno društvo hrvatskih Zagoraca “Matija Gubec” u Zagrebu i Kulturno-prosvjetno društvo “Zlatarjeve” u Zlatar Bistrici, a važnu ulogu imali su i ogranci Matice hrvatske u Čakovcu, Varaždinu, Koprivnici i Krapini. U tom su razdoblju pokrenute i različite manifestacije fokusirane na kajkavsku književnost i kulturu, kao što su pjesnički recitali i smotre (Recital kajkavske lirike “Dragutin Domjanić” u Svetom Ivanu Zelini, Zbor kajkavskih pjesnika u Zlatar Bistrici, Susret mladih pjesnika i recitatora u Poznanovcu, Smotra kajkavskog pjesništva “Samobor 1971”, pjesnički recital u sklopu Festivala kajkavskih popevki u Krapini) te znanstveni skupovi (Znanstveni skup o kajkavskom narječju i književnosti u Zlatar Bistrici, kasnije i Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu u Krapini), a oživljava i nakladnička djelatnost, odnosno objavljuje se veći broj kajkavskih knjiga u Čakovcu, Zagrebu, Samoboru, Svetom Ivanu Zelini, Zlatar Bistrici, Koprivnici itd.⁴⁴³ Sve to stvorilo je *infrastrukturne* okvire za stabilniji razvoj i kontinuitet kajkavske književnosti i kulture. Drugi procvat, stoga, za razliku od prvog nije toliko ovisan o djelovanju istaknutih ličnosti, već se temelji

---

⁴⁴³ Milan Krmpotić: *Lubljeni moj kraj* (Koprivnica, 1967), Nikola Pavić: *Prsten zvenkul* (Čakovec, 1968, prir. Zvonimir Bartolić), *Sabrana književna djela Mihovila Pavleka Miškine* (Koprivnica, 1968, prir. Zvonimir Kulundžić), Milan Krmpotić: *Najlepše reči* (Koprivnica, 1969), Stanko Dominić: *Kesne cvetje* (Zagreb, 1970), Božo Hlastec: *Stari poti* (Zagreb, 1970), Ivan Horvat: *Razlejane vode* (Zagreb, 1970), Verica Jačmenica Jazbec: *Droptinice* (Zagreb, 1970), Božena Loborec: *Čez mene ljudi idu* (Zagreb, 1970), Stjepan Draganić: *Ču-ču štjef* (Zagreb, 1970), zbornik *Popevka zemlji* (Čakovec, 1971), Stjepan Bence: *Sledi i tragi* (Čakovec, 1971), Ivica Jembrih: *Vse – i dihanje* (Čakovec, 1971), Stanko Kancijan: *Zbrani čemer* (Čakovec, 1971), Martin Hegedušić: *Žuli z vincem zalejani* (Čakovec, 1971), Dragutin Feletar: *Moje Međimorje* (Čakovec, 1971), Pajo Kanižaj: *Kralju Tomislavu* (Čakovec, 1971), Božidar Hlastec: *Zvezde nad Sanoborom* (Čakovec, 1971). Iznimnu važnost za oživljavanje kajkavske književnosti imali su i zbornici s kajkavskih pjesničkih recitala: *Zeleni bregi Zeline* (Sv. Ivan Zelina, 1970, 1971), *Zbor kajkavskih pjesnika* (Zlatar Bistrica, 1971) i *Horvacka zemlica* (Samobor, 1971).

na medijskim i institucionalnim osnovama koje (u potpunosti) ne ovise o pojedincima. Činjenica je, dakako, da institucije čine ljudi i da se itekako osjeća gubitak svakog kotačića u tom mehanizmu, no institucijama opstojnost jamče preostali kotačići koji, koliko god otežano, mogu i dalje pokretati mehanizam. Najbolji primjer za to je časopis *Kaj* koji je uspio održati kontinuitet izlaženja i nakon smrti svojeg idejnog utemeljitelja te glavnog urednika i operativca Stjepana Draganića. U tom smislu pokretanje časopisa *Kaj* značilo je po prvi puta osiguravanje prije svega medijskog prostora za kajkavske stvaratelje i proučavatelje kajkavskih tema, što je bio bitan preduvjet za nastavak kontinuiteta kajkavskog stvaralaštva te relevantnog stručnog i znanstvenog proučavanja kajkavskih fenomena. Pritom, međutim, valja napomenuti da učinjeni infrastrukturni pomaci ipak nisu na posve čvrstim temeljima. Većina inicijativa pokrenutih krajem 1960-ih nije nastavljena nakon sloma Hrvatskog proljeća krajem 1971., a i sam *Kaj*, koji je preživio sve do danas, još uvijek nema potpunu stabilnost izlaženja. Naime, od 1975. do danas izdaje ga Kajkavsko spravišće koje kao građanska udruga počiva na potencijalno nestabilnim dotacijskim osnovama koje bi izlaženje časopisa mogle dovesti u opasnost. Osim kroz stabiliziranje financiranja izlaženja *Kaja*, prostora za daljnje pomake prema osiguravanju kontinuiteta kajkavske književnosti, kulture i znanosti ima na pretek, za početak npr. kroz osnivanje, o čemu je govoreno još 1970-ih, specijaliziranih znanstveno-istraživačkih institucija, ili barem zavoda, odsjeka ili drugih podorganizacijskih jedinica u sklopu postojećih institucija, koje bi u fokusu imale kajkavsku književnost i kulturu.

Osim toga što je kajkavskim stvarateljima, odnosno proučavateljima kajkavskih tema, nudio stabilan i relativno velik, čak i recepcijski solidan medijski prostor, zasluga je *Kaja* što je različitim mehanizmima ne samo primao gotove sadržaje, nego i generirao nove. Naime, vjerojatno je već i sama njegova pojava, odnosno njegovo postojanje, a pogotovo solidna recepcijska primljenost

(pogotovo u prvim desetljećima izlaženja), poticala ili barem dodatno motivirala na rad kako stvaratelje, tako i proučavatelje kajkavske književnosti i kulture. Posebno važnu ulogu *Kaj* je u tom smislu odigrao u kontekstu poslijeratne kajkavske književnosti. Kao što smo spominjali, nakon završetka “zvezdane faze” (M. Kuzmanović) kajkavske književnosti (od Matoša do Gorana), prva desetljeća druge polovice 20. stoljeća u znaku su svekolike regresije književne produkcije. Stanje se, međutim, kako je među prvima istaknuo Kuzmanović, bitno poboljšava pojavom *Kaja*, i to prvo u produkcijskom, a zatim i u kvalitativnom smislu: “Pojavom časopisa ‘Kaj’”, smatra Kuzmanović, “započinje nastup i ozbiljna afirmacija oveće skupine mlađih stvaralaca” koji su “bili dovoljno udaljeni od međuratne tradicije (a još više zaokupljeni vlastitim vizijama) da bi podlegli ljepoti, ali i shemama koje su nam namrli začetnici novije kajkavske lirike”⁴⁴⁴ te su okrenuli novu stranicu u kajkavskoj književnosti. To se prije svega očitalo u najproduktivnijem žanru, kajkavskoj poeziji, koju dio tada recentnih kajkavskih pjesnika odmiče od nekreativnog reproduciranja tradicije i pomiče prema novim, suvremenim (postmodernističkim) horizontima. Zahvaljujući pjesnicima poput Ive Kalinskoga, Zvonka Kovača, Stanislava Petrovića, Zlatka Crneca i Božice Pažur, koji se u *Kaju* javljaju u prvoj polovici 1970-ih, pa preko Ernesta Fišera i Božice Jelušić s kraja 1970-ih, te Božice Brkan, Denisa Peričića i Valentine Šinjori s kraja 1980-ih i početka 1990-ih, kajkavsko pjesništvo više ne imitira dotadašnju kajkavsku pjesničku tradiciju, odnosno neke njezine dijelove, nego dobiva nova tematsko-motivska, formalno-oblikovna, jezična i druga obilježja, čime se približilo nacionalnim pjesničkim tokovima te adekvatno odgovorilo na izazove suvremenosti. Što se tematsko-motivske razine tiče, stara zavičajno-ruralna, pejzažno-idilična, emocionalno-patetična te socijalno angažirana tematska uporišta ili su obrađena na nov, desentimentaliziran, deidiliziran, pa čak i

---

⁴⁴⁴ Kuzmanović, Mladen: *Nasljednici i istraživači*. Str. 59, 61.

parodičan način, ili su potpuno napuštena, a zamjenjuju ih urbane, intelektualne i brojne druge, do tada gotovo nezamislive teme u kajkavskom pjesništvu. Osim toga, pojavljuju se postupci poput intertekstualnosti i intermedijalnosti s jedne, te okretanja popularnoj kulturi i svakodnevi suvremenog čovjeka na drugoj strani, čime se kajkavsko pjesništvo približava obilježjima postmodernizma. Na formalnoj razini kajkavsko se pjesništvo uglavnom odmaknulo od vezanog stiha i težnje prema melodioznosti te se otvorilo svim mogućnostima slobodnog stiha, a pjesnici koriste i do tada netipične forme, poput pjesme u prozi ili vizualne i grafičke poezije. Što se tiče jezika, primjetljiva je desakralizacija kajkavštine kao izražajnog medija, koja se očituje u postupcima poput verbaludizma ili višejezičnih interferencija. I dio kajkavskih proznih (Denis Peričić, Tomislav Ribić, Željko Funda, Ivan Kutnjak, Božica Brkan) i dramskih stvaratelja (Mladen Kuzmanović, Želimir Mesarić, Mladen Kerstner, Boris Senker, Boris Beck) svoja je djela okrenuo modernom diskursu i suvremenim temama. U tom smislu, ne samo da je na stranicama *Kaja* predstavljen širok spektar proznih (crtica, kratka priča, pripovijetka, novela, roman, pa i putopis i esej) i nešto uži spektar dramskih (ruralna komedija, (pseudo)povijesna drama, citatno-kolažna drama, groteska, farsa) žanrova kajkavske književnosti, koji do tada nisu postojali ili su se pojavljivali vrlo rijetko, nego su ti ostvaraji odmah prihvatili i priključak sa suvremenom dramskom produkcijom.

No, dok spominjani pjesnici, ali i prozaici i dramatičari, preko *Kaja* u kajkavsku književnost unose nove impulse, valja imati na umu da cijelo vrijeme u tome časopisu pronalazimo i književnike tradicionalnijih pisama, što znači da su uredništva bila otvorena prema različitim generacijama, poetikama i diskursima. Među zastupljenim autorima primjetljiva je ipak već naklonost prema onim književnicima koji su u kajkavsku književnost donosili nešto novo. Osim veće frekvencije objavljivanja njihovih djela književnika, jedan od mehanizama kojima im je uredništvo davalo povlašten položaj bili su i svojevrsni časopisni biobibliografski por-

treti tih autora koji su sadržavali izbore iz njihova djela te popratne biografske i/ili bibliografske članke. Također, stvaralaštvo tih autora pomnije je kritički i znanstveno praćeno. I ukupno kajkavsko književno stvaralaštvo objavljivano u *Kaju* (ali i izvan njega) probirano je u posebnim panoramama, pregledima i antologijama, pa i kritikama i studijama objavljivanim u *Kaju*. Zbog svega toga možemo reći da je *Kaj* bio kako najveći promotor, tako i najveći kritičar književne produkcije čiji je bio posrednik. Drugim riječima, zahvaljujući takvim verifikacijskim mehanizmima *Kaj* nije bio samo nijemi prenositelj, nego i aktivni sustvaratelj komunikacije koju je posredovao recipijentima.

Što se tiče onih stvaratelja koji su kajkavsku književnost otvorili novim tematskim, stilskim i žanrovskim (pa i jezičnim) horizontima, potrebno je također imati na umu da je dio njih svoje pismo formirao u nekim drugim kontekstima te ga u *Kaj*, ustvari, samo prenio (Zvonko Kovač, Ernest Fišer, Božica Brkan, Denis Peričić), odnosno da je tek dio autora svoju glavnu afirmaciju u kontekstu hrvatske (kajkavske) književnosti doživjelo uglavnom zahvaljujući *Kaju* (Ivo Kalinski, Božica Pažur, Stanislav Petrović, Zlatko Crnec, Valentina Šinjori). Sve to govori u prilog tezi da *Kaj* nije bio klasični naraštajni časopis, što ne isključuje i zaključak da je njegova važnost ako ne za formiranje, a onda barem za afirmiranje novih tokova u kajkavskoj književnosti bila kapitalna, kao i za stvaranje kanona novije (a pogotovo najnovije) kajkavske književnosti. Važnost *Kaja* je i u tome, na što je već upozorio i Brešić, što je predstavljao jedno od glavnih okupljališta kajkavskih književnika, što ipak ne znači i da se dio kajkavskih pisaca rijetko (npr. Ivan Golub, Nenad Piskač) ili uopće nije pojavljivao u tome časopisu (Zvonimir Majdak, Borivoj Radaković, Kristian Novak itd.)⁴⁴⁵.

---

⁴⁴⁵ Zvonimir Majdak u svojem romanu *Kužiš, stari moj* (1975) i nekima drugima govor likova stilizira mješavinom žargona, slenga i kajkavštine, jednako kao i Borivoj Radaković u nekim svojim dramama (*Dobrodošli u plavi pakao*, 1994; *Miss nebedera za miss svijeta*, 1998; *Kaj sad?*, 2002), od kojih je *Breza* (2010) u

U svakom slučaju, točna je konstatacija koju je još 1975. uočio Kuzmanović, naime da “Kad danas dakle govorimo o uspješnom razdoblju kajkavske književnosti (1971-1974), kad spominjemo aktivnije izdavače i zainteresiranu publiku, ulogu ‘Kaj’-a u ovim promjenama valja svakako imati na umu”⁴⁴⁶. Štoviše, slična konstatacija osim za rane 1970-te vrijedi i za kasnija razdoblja. Naime, točno je da su se nakon ugušenja brojnih kajkavskih akcija početkom 1970-ih do danas pojavile nove vrijedne inicijative koje imaju za cilj afirmaciju kajkavske književnosti i kulture, no niti jedna poput *Kaja* u svojem fokusu, s jedne strane, toliko nema kajkavsku književnost, a pogotovo sve njezine realizacije (poezija, proza, drama, prevodilaštvo, dječje stvaralaštvo), a s druge strane niti jedna nema toliko širok disciplinarni horizont kao *Kaj* koji je, osim kajkavskoj književnosti, prostor posvećivao i književnoj znanosti, jezikoslovlju, povijesti umjetnosti, etnologiji, historiografiji, muzikologiji itd. Što se tiče postproljećarske periodike u kojoj su kajkavska književnost i kultura dijelom pronašle svoje mjesto, u Čakovcu je 1992. obnovljeno izlaženje proljećarskog *Kajkavskog kalendara/kolendara*, ovaj put pod naslovom *Hrvatski kajkavski kolendar*, u Bedekovčini/Zagrebu je 1993. pokrenut časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku *Gazophylacium*, u Donjoj Stubici je 1995. obnovljeno izlaženje proljećarskog časopisa za kulturu *Hrvatsko zagorje*, a u Čakovcu je 1996. pokrenut i nesuđeni proljećarski časopis za književnost, kulturu i znanost *Hrvatski sjever*. Od udruga, osim spominjanog Kajkavskog spravišća iz Zagreba (osnovano 1974), vrijedne inicijative pokrenule su Društvo za kajkavsko kulturno stvaralaštvo iz Krapine

---

cijelosti pisana kajkavštinom, kao i priča *Živinsko gospodarstvo*, nastala prema predlošku romana *Životinjska farma* (1945) Georgea Orwella (u zbirci priča *Ne, to nisam ja*, 1999). U romanu *Črna mati zemla* (2013) Kristiana Novaka osim samog naslova međimurska je kajkavština prisutna i u brojnim dijalozima i monolozima glavnog i ostalih likova.

⁴⁴⁶ Kuzmanović, Mladen: *Bibliografija kajkaviana: antologije i izbori (1933-1974)*. Kaj, 8(1975), 3-5, str. 256.

(osnovano sredinom 1970-ih), Kajkaviana iz Donje Stubice (osnovana 1986), Pinta iz Bedekovčine/Zagreba (osnovana 1988), Hrvatska udruga “Muži zagorskoga srca” iz Zaboka (osnovana 1994), Kajkavska renesansa iz Kotoribe (osnovana 2002), kao i pojedini ogranci Matice hrvatske (većinom iz) sjeverozapadne Hrvatske. Među kajkavskim pjesničkim recitalima potrebno je istaknuti Recital suvremenog kajkavskog pjesništva “Dragutin Domjanić” koji se uz prekide od 1970. održava sve do danas u Svetom Ivanu Zelini (1970-1979; 1992-). Sličnu sudbinu imao je i recital “Susret riječi”, koji je prvi put organiziran 1970. u Poznanovcu, a od 1994. pa sve do danas održava se u Bedekovčini. U Ivancu se od 1976. s prekidima sve do danas organizira kajkavski književni natječaj, koji unatrag dvadesetak godina nosi naslov “Draga domača rieč”. Tijekom 1970-ih neformalna udruga Književna grupa Varaždin organizirala je poetski festival “Srebrna cesta”, a od osnivanja 1994. do 2000. Varaždinsko je književno društvo organiziralo pjesnički recital “Varaždin u srcu nosim”, koji od 2001. nosi naziv “Senje & meteorji”. U Mariji Bistrici se od 1999. održava pjesnički recital “Josip Ozimec”. Svoje korijene s početka 1970-ih vuku i Dani kajkavske riječi u Zlatar Bistrici, u sklopu kojih se održava i recital kajkavske poezije, jednako kao i u sklopu Tjedna kajkavske kulture u Krapini. Među ostalim manifestacijama svakako je potrebno izdvojiti izložbu *Kajkaviana Croatica – hrvatska kajkavska riječ*, koja je u organizaciji spominjane Kajkaviane i Udruge Braća hrvatskoga zmaja u Muzeju za umjetnost i obrt održana u Zagrebu od 4. do 30. lipnja 1996. Izložba je sadržavala rukopise, knjige, časopise i ostalu tiskanu građu na kojoj je prisutna kajkavska riječ te je objavljen i popratni katalog-zbornik koji na petstotinjak stranica prati izloženu građu, a ustvari daje presjek najvažnijih djela, pa tako i onih književnih, pisanih kajkavskim jezikom od prvih poznatih tekstova do suvremenosti⁴⁴⁷. Varaždin-

---

⁴⁴⁷ Jembrih, Alojz (ur.): *Kajkaviana Croatica: hrvatska kajkavska riječ*. Zagreb-Donja Stubica, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja – Muzej za umjetnost i obrt – Kajkaviana, 1996.

sko književno društvo od 1999. dodjeljuje pak nagradu “Katarina Patačić” za najbolju kajkavsku knjigu objavljenu u prethodnoj godini. Važan doprinos afirmaciji kajkavske književnosti i jezika daje i svehrvatska pjesnička smotra “Croatia Rediviva” koja se od 1991. održava u Selcima na otoku Braču. Njegujući trovalentnost hrvatske književne i pisane tradicije, odnosno “zlatnu formulu hrvatskog jezika ča-kaj-što” (Drago Štambuk) na toj manifestaciji uz standardnojezične, čakavske i štokavske redovito nastupaju i kajkavski pjesnici, od kojih su Božica Jelušić, Ivan Golub i Ernest Fišer ovjenčani i glavnom nagradom manifestacije.

Što se tiče proučavanja kajkavskog jezika, književnosti i kulture, važan doprinos, osim povremenih priloga pojedinih kroatista i slavista, dali su prije svih specijalizirani znanstveni skupovi. Nakon prvog niza znanstvenih skupova, naslova *Znanstveni skup o kajkavskom narječju i književnosti*, koji se u Zlatar Bistrici održavao od 1970. do 1975.⁴⁴⁸, održavanje skupova pod istim je imenom nastavljeno svake druge godine od 1992. do 1998.⁴⁴⁹ Sličnu sudbinu imao je i krapinski niz znanstvenih skupova, naslova *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu*, u sklopu kojeg je prvi održan 1975.⁴⁵⁰, a nakon višegodišnje stanke sljedeći su sku-

---

⁴⁴⁸ Usp. zbornik sa prve serije skupova: Skok, Joža i dr. (ur.): *Kajkavski zbornik: izlaganja na znanstvenim skupovima o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1970-1974*. Zlatar, Narodno sveučilište “Ivan Goran Kovačić”, 1974.

⁴⁴⁹ Usp. zbornici sa skupova: *Kajkavski zbornik: izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru, 1992. godine*. Zlatar, Narodno sveučilište Ivan Goran Kovačić, [1994]; *Kajkavski zbornik: izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1994. godine*. Zlatar, Narodno sveučilište Ivan Goran Kovačić, 1996; *Kajkavski zbornik: izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1996. godine*. Zlatar, Pučko otvoreno učilište dr. Jurja Žerjavića, 1998.

⁴⁵⁰ Usp. zbornik sa skupa: Šojat, Antun (ur.): *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu: zbornik referata na Znanstvenom simpoziju u Krapini, održanog 8. rujna 1975. pod pokroviteljstvom Predsjedništva SR Hrvatske*. Krapina, Festival kajkavske popevke, 1975.

povi održani 1988.⁴⁵¹, 1990. i 1991.⁴⁵². Treći niz znanstvenih skupova, naziva *Kajkavsko narječje i književnost u nastavi* od 1996. do unatrag nekoliko godina održavao se svake godine u Čakovcu⁴⁵³. Četvrti ciklus znanstvenih skupova, *Kajkavski jezik, književnost i kultura kroz stoljeća* od 2002. do danas svake se godine održava u Krapini. U prve tri godine ti su skupovi imali karakter okruglih stolova, a zatim su prerastali u opsežnije znanstvene skupove⁴⁵⁴. Od institucija kontinuirani doprinos proučavanju kajkaviane dolazi prije svega s Odsjeka u Čakovcu Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Zvonimir Bartolić, Stjepan Hranjec, Đuro Blažeka i drugi) te pojedinih projekata Zavoda za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Varaždinu. Svemu tome potrebno je pribrojiti i pojedinačne knjige i članke brojnih znanstvenika i kritičara koji su se bavili kajkavskim temama. Tako je Joža Skok objavio znanstvene knjige *Moderno hrvatsko kajkav-*

---

⁴⁵¹ Prilozi s tog skupa objavljeni su iste godine u časopisu *Kaj. Usp. Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu*. *Kaj*, 21(1988), 1-2.

⁴⁵² Iste je godine tiskan i zbornik radova sa skupa, kojem su pridruženi prilozi i s ranijih krapinskih skupova: Kalinski, Ivo (ur.): *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu: zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini*. Zagreb, Kajkavsko spravišće, 1993.

⁴⁵³ Nakon što su prvih pet godina izdavani zbornici sa svakog pojedinog skupa, 2000. godine u zajedničkom su zborniku objedinjeni prilozi sa skupova u prvih pet godina (1996-2000) te taj zbornik i spominjemo: Hranjec, Stjepan (ur.): *Kajkavsko narječje i književnost u nastavi: zbornik radova sa stručno-znanstvenih skupova u Čakovcu 1996.-2000.* Čakovec, Visoka učiteljska škola, 2000. Nakon tog zajedničkog zbornika, prilozi sa skupova više se ne objavljuju u zasebnim zbornicima, nego u časopisu *Učitelj*.

⁴⁵⁴ Usp. Capar, Nikola i dr. (ur.): *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju: zbornik radova s okruglih stolova (znanstvenih kolokvija i skupova) u Krapini 2002.-2006.* Zabok, Hrvatska udruga "Muži zagorskog srca", 2006; Jembrih, Alojz (ur.): *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju: II. zbornik radova sa znanstvenih skupova: Krapina 2007., 2008. i 2009. godine.* Zabok, Hrvatska udruga "Muži zagorskog srca", 2011; Jembrih, Alojz (ur.): *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju: III. zbornik radova sa znanstvenih skupova: Krapina 2010 i 2011. godine.* Zabok, Hrvatska udruga "Muži zagorskog srca", 2011.

sko pjesništvo (1985), *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti* (1985) i *Ignis verbi kajkavicae* (2007), Ernest Fišer znanstvenu knjigu *Dekantacija kajkaviana* (1981), Stjepan Hranjec znanstvenu knjigu *Hrvatska kajkavska dječja književnost* (1995), Alojz Jembrih znanstvenu knjigu *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi* (1997), Nikola Batušić znanstvenu knjigu *Starija kajkavska drama* (2002), Ivo Kalinski knjige eseja i kritika *Anatomija kmice ili umjetnina teksta – zanos i tjeskoba* (2004) te *Kiborg kao emotivni Alien* (2009), Božica Jelušić knjigu eseja i kritika *Od cintora do cybera* (2004), Ivan Zvonar znanstvene knjige *Na kajkavskim korijenima* (2009) i *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti* (2014) te Ivan Kutnjak knjige eseja *Kajkavski peterolisni capriccio* (2011). Uz spomenute autore, više članaka o kajkavskoj književnosti objavili su i Mladen Kuzmanović, Olga Šojat, Zvonko Kovač, Zvonimir Bartolić, Božica Pažur, Denis Peričić itd. I među antologičarima kajkavske književnosti prednjači Joža Skok koji je u Kaju objavio sintezne antologije kajkavske poezije (*Ogenj reči*, 1986), drame (*Ogerličići reči*, 1990) i proze (*Ruožnik rieči*, 1999) te kao zasebnu knjigu antologiju kajkavskog pjesništva 20. stoljeća *Rieči sa zviranjka* (1999). Mladen Kuzmanović je 1975. u Kaju objavio *Antologiju novije kajkavske lirike*, Ernest Fišer u istome časopisu godinu poslije *Antologiju hrvatskog dječjeg kajkavskog pjesništva. Malu antologiju suvremene hrvatskokajkavske poezije* 2001. u časopisu *Nova Istra* objavila je Božica Pažur, a pregled kajkavskog pjesništva 1990-ih *Zercalo hrvacko* (1999) objavio je Ivan Kutnjak. Pregled *Kajkavske lirike Moslavine* (2009) priredio je Dražen Kovačević. Među proučavateljima pak kajkavskog jezika posebno valja izdvojiti Miju Lončarića, Antuna Šojata, Đuru Blažeka, Jelu Maresić, Stjepka Težaka, Anđelu Frančić itd.

Valja napomenuti i da se kajkavština osim u tradicionalno otvorenim joj područjima, kao što su književnost, odnosno književna znanost i jezikoslovlje, od 1970-ih naovamo sve intenzivnije pojavljuje i u drugim javnim domenama. Spominjano je da

još sredinom 1970-ih ulazi u popularnu, prije svega festivalsku i zabavnu glazbu te na televiziju (*Mejaši*, 1970; *Gruntovčani*, 1975) i film (*Tko pjeva zlo ne misli*, 1970). Kasnije se često pojavljuje u tamburaškoj i etno glazbi (Dunja Knebl, Lidija Bajuk, Teta Liza, *Kvartet Gubec*, *Kavaliri*, Mirko Švenda Žiga, Ivica Pepelko itd.), a povremeno i u drugim vrstama glazbe, kao što su rock (*Azra*, *Haustor*, *Bajaga*, *Vještice*, *Zadruga*, *Cinkuši*) ili blues (Miroslav Evačić)⁴⁵⁵. Jedna od najnovijih domena u kojima se kajkavština udomaćila su sinkronizacije (holivudskih) animiranih i kompjuteriziranih *blockbustera*. Prema istraživanju Ive Žanića⁴⁵⁶, prvi cjelovečernji film sinkroniziran za dvoransko prikazivanje u kojem su se rabili i nestandardni varijeteti bio je američki animirano-igrani film *Stuart Mali* (1999), potom i *Stuart Mali 2* (2002), a prvi tako jezično obrađeni kompjutorski animirani film bio je *Potruga za Nemom* (2003), dok ih se kasnije pojavio iznimno velik broj. Kajkavština svoje mjesto sve više pronalazi i u programima regionalnih televizija, kao što su čakovečka SrceTV i Varaždinska televizija (VTV) te u programima regionalnih radijskih postaja (sjeverozapadne) Hrvatske. Svakako ne treba zanemariti niti činjenicu da se kajkavština sve češće pojavljuje i u suvremenim, pogotovo pisanim komunikacijama internetom (društvene mreže, forum, *chat*, različiti komunikacijski softveri itd.) ili mobilnom telefonijom (SMS), u kojima sugovornici obično komuniciraju s bliskim osobama pa ne osjećaju potrebu da se drže standardnojezičnih normi.

Kao što je ukratko skicirano, časopis *Kaj* nije nakon sloma Hrvatskog (i *kajkavskog*) proljeća ostao jedina instanca kojoj je stalo do afirmacije kajkavskog jezika, književnosti i kulture. No, unatoč tome što su neke od njih zbog prirode medija u kojima se

---

⁴⁵⁵ Usp. Peričić, Denis: *Kajkavština je već 30 godina suveren jezik rocka!* 7plus: regionalni tjednik, 2010, br. 330 (14.9.2010), str 38.

⁴⁵⁶ Žanić, Ivo: *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci: o sociolingvističkim animiranim filmovima*. Zagreb, Algoritam, 2009.

pojavljaju možda ostavile i dublji trag u javnoj sferi, niti jedna od njih nema niti tako velik vremenski kontinuitet niti tako široko disciplinarni obuhvat kao *Kaj*. Naime, iako je najviše prostora posvećivao književnosti, *Kaj*, kao što je pokazano, nije bio samo književni časopis. U prvim dvama desetljećima izlaženja vidljiva je svojevrsna prosvjetiteljska, pa i populistička nota, koju gubi početkom 1990-ih kada aktualnom ostaju samo književna i stručna problematika. Štoviše, od 1994. časopis dobiva i egzaktnu znanstvenu notu pa postaje rijedak primjer književno-publicističko-znanstvenog časopisa. Pritom se nije specijalizirao samo za književnosti bliske znanosti, kao što su književna povijest i jezikoslovlje, nego obuhvaća i povijest, etnologiju i kulturnu antropologiju, povijest umjetnosti, muzikologiju itd. Opredijeljenost uredništava *Kaja* za tako širok disciplinarni obuhvat, odnosno tako šarolik književno-publicističko-znanstveni profil vjerojatno je uvjetovana činjenicom da ne postoje specijalizirani časopisi za pojedine segmente kajkavske kulture i znanosti pa je *Kaj* na neki način želio sve to obuhvatiti. Pritom je najviše prostora posvećeno književnim temama. U *Kaju* se do danas, naime, javio velik broj književnih kritičara i znanstvenika koji su pisali kako o starijoj, tako i o novijoj te suvremenoj, ali i usmenoj, dječjoj i prevoditeljskoj kajkavskoj književnosti. Vrhunac usustavljanja kajkavske književne produkcije ipak predstavljaju antologijski pregledi kajkavske književnosti, pogotovo antologije-sinteze kajkavske poezije (*Ogenj reči*, 1986), drame (*Ogerličići reči*, 1990) i proze (*Ruožnik rieči*, 1999) Jože Skoka, kao i sveukupna njegova kritičarska i znanstvena produkcija kojom je obilježio ne samo književni dio *Kaja*, nego i *Kaj* kao časopis u cijelosti. Sve u svemu, analitičkom, kritičkom i antologijskom verifikacijom kajkavske književnosti *Kaj* se nametnuo kao najznačajnija književnokritička i književnoznanstvena tribina kako za suvremenu, tako i za noviju i stariju, umjetničku i narodnu, pisanu i usmenu te dječju kajkavsku književnost, ali i kajkavsko prevodilaštvo. Nešto je manji njegov doprinos drugim disciplinama, među kojima je najviše

prostora posvećivano jezikoslovnim i povijesnoumjetničkim, a manje historiografskim, kulturnoantropološkim, likovnim i glazbenim temama, iako su i u okviru tih disciplina na njegovim stranicama objavljeni vrijedni i značajni radovi.

U svakom slučaju, širinom tematskih i disciplinarnih okvira *Kaj* je od početka izlaženja do danas neumorno svjedočio o bogatstvu i raznolikosti kajkavske kulture, upozoravajući na njezinu važnost u kontekstu nacionalne kulture. I dok zbog takve predmetno-disciplinarne raspršenosti u današnjem vremenu uskih specijalizacija predstavlja svojevrsan anakroni fenomen, istovremeno mu to daje i dodatnu vrijednost. Naime, svojim danas već gotovo polustoljetnim kontinuitetom (re)afirmiranja različitih stvaralačkih ostvarenja (književnost, slikarstvo, glazba) te znanstvenih valorizacija (znanost o književnosti, jezikoslovlje, povijest umjetnosti, historiografija, etnologija i kulturna antropologija, muzikologija) kajkavske kulture *Kaj* je doprinio ne samo počecima njezine institucionalizacije, nego i kulturnoj decentralizaciji Hrvatske. Štoviše, s obzirom na širinu obuhvata te nedostatak institucija koje bi se bavile prošlošću i suvremenošću fenomena kajkaviane, mogli bismo reći da časopis *Kaj* na neki način i predstavlja svojevrsnu instituciju tog odvijetka hrvatske kulture. Taj pokušaj institucionalizacije kajkavske kulture jednako je bio subverzivan kako u vrijeme kada je časopis pokrenut, tako i u najnovije vrijeme zbog toga što nacionalnoj kulturi, odnosno njezinim centrima moći, niti u koje vrijeme zbog različitih razloga nije odgovaralo bilo kakvo, a najmanje institucionalno izdvajanje bilo kojeg njezinog odvijetka. Ti su strahovi u načelu neopravdani zato što većina inicijativa koje su ustrajale na (re)afirmaciji kajkavske kulture, a pogotovo časopis *Kaj*, nisu niti izdaleka imali bilo kakve fragmentacijske namjere, nego im je prvotni cilj bio kako bolje poznavanje kajkavske baštine, tako i njezino adekvatnije pozicioniranje u sustavu nacionalne kulture. I dok su ciljevi časopisa *Kaj* i nekih drugih kajkavskih inicijativa u načelu bili subverzivni u odnosu na službene i uvriježene stavove (društvenih

i kulturnih, pa i političkih) centara moći, strategije i mehanizmi kojima ih se nastojalo postići nisu imali subverzivni naboj. Gotovo niti jedan, naime, od sadržaja objavljenih u *Kaju* nije glasnije i direktnije, a kamoli borbenije progovorio o potrebi repositioniranja kajkavske kulture u nacionalnom kontekstu, nego se takve težnje mogu iščitati tek kao podtekst pojedinih priloga, jednako kao što predstavljaju nenametljivi, gotovo prikriveni cilj i samog postojanja časopisa. Umjesto bučnih i polemičkih tonova časopis je do ostvarenja svojeg cilja nastojao (i danas nastoji) doći u načelu smirenim, a prije svega argumentiranim ukazivanjem na neosporne vrijednosti kajkavske (kulturne) prošlosti i sadašnjosti. U tom smislu možemo reći da časopis od njegova pokretanja pa sve do danas obilježava kako eksplicitna okrenutost tradiciji, tako i implicitna subverzivna usmjerenost, koje dvojstvo je očito prepoznato kao najadekvatniji način za pokušaj reafirmacije i repositioniranja kajkavske kulture u nacionalnom kontekstu. I dok bi se o metodi ipak moglo raspravljati, konkretan doprinos *Kaja* dolasku do tog cilja u svakom je slučaju nedvojbeno kapitalan.